

Внеклассное мероприятие по балкарской литературе для 5 класса учителя балкарского языка Узденовой Замиры Исмаиловны.

Дерсни темасы: От жагъада.

Дерсни мураты: Сабийлени малкъар тилде ариу, шатык сёлеширге юйретиу; намыс деген сёзню магъанасын ангылатыу эм уллулагъа намыс этерге, ишни сюерге керек болгъанын билдириу, «Намыс» деген жомакъны айта, Намыс бла Насып бирге жюригенлерин ангылатыргъа, элберлениайтыргъа эм алагъа тюз жууап табаргъа юйретиу, назмуланы кёлден шатык айта ана тилгесюймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсге дери бардырылгъан ишле: 1. Назмуланы, жырланы кёлден айтыргъа юйретиу. 2. Малкъар халкъ оюнла бла танышдырыу. 3. Суратланы кёргюзте, таулу халкъны юй жашауларыны юсюнден хапар айтыу, юй жаныуарланы атларын къайтарыу.

Дерс боллукъ отоу: 1. Отоуну таулуланы юй жашауларына кёре жарашдырыу: от жагъа, юй адырла, урчукъ, таракъла, бешик, кюбюр, тапчан, ундурукъ, тюрлю -тюрлю халыла, жаулукъ, эшиу эшген ийнеле. 2. Ыстауат: ийнеки, эшекни, улакъчыкыны гинжилери, тауукъ орун бла тауукъ суратла, ит орун бла итни гинжиси.

Дерсни барыуу.

Амма от жагъаны къатында эшиу эше олтурады. Къобуз тартыула эшитиледи. Келин бла сабийле киреди. Сабийле аммагъа чабадыла. Къучакълайдыла, ийнакълайдыла.

-Амма, биз санга тансыкъ болгъанбыз, къонакъгъа келгенбиз!

-Балачыкларым, алтынчыкларым, мен да сизге бек тансыкъ болгъанем. Не иги этдигиз келгенигизни! Олтурчугъуз тегерегиме, мен сизге бир иги къарайым, тансыгъымы алайым!

Келин кесин жарашдырып, тегерек-башха къарап башлайды, сабийле уа амманы тегерегине тынгылы олтурадыла.

—Амма, бизге жомакъ айтырыкъмыса? Биз санга жомакъгъа тынгыларгъа келгенбиз, хар заманда да бир иги жомакъла айтыучуса бизге.

-Жомакъмы сюесиз, алтынларым? Боллукъ эди айтыргъа, алай бир кёп ишим барды. Кеч бола турады, маллагъа къараргъа керекди, итге да аш бермегенме. Жанларым, жомакъны бир кесекке сакъларгъа керекди.

Келин:

- Сабийле, амманы кёп иши барды, жомакъны сакъларгъа тюшеди. Амма, къалай къарайса сен маллагъа хар кюнде? Бююнню бир солучу, амма. Сабийле, туругъуз, амманы ишлерин этейик, бир затына жарайыкъ!

- Болушайыкъ, болушайыкъ, амма! Биз маллагъа къараргъа бек сюебиз, тауукълагъа да аш берейик, орунларыны эшигин этейик. Парийге да тансыкъ болгъанбыз. Анга да аш берейик эм аны бла бир кесек ойнайыкъ.

Келин:

-Туругъуз, кеч болуп къалады. Мен ушхууур этейим, кызла юйню жыйсынла, жюнню титсинле, сиз а, маллагъа къарагъыз, итге да кёз жетдиригиз.

_ Алтынларым, сиз саулукъда не жарлылыкъ жетер манга! Не иги этдигиз келгенигизни!
Мен сизге саугъала да хазырлап турама.

Сабийлени аналары, шошчукъ хар сабийни къатына барып, хар бирине иш береди.

–Азат, сен ийнеке бичен сал! Бекболат, эшекке жем къуй! Сен а, улакъчыкъгъа сют ичир!
Къызчыкъ, сен а итге аш бер !

Амманы туудукълары маллагъа къарай, назмучукъла айтадыла. Лёйля, тауукълагъа ш
бере, нартюх ата, туукъ балачыкъланы санап жыяды: къарачыкъ-бир, эки, юч сарычыкъла
-бир, эки, юч, акъчыкъ - бирчик. Сора Гурт тауукъгъа урушуп назмусун айтады:

Ой, гурт тауукъ,
Къой, гурт тауукъ.
Сен санай да билмейсе
Тас боса да жюжегинг
Ат атай да билмейсе!
Охо, бу жол мен санайым,
Атларын да айтайым.

Къарачыкъла: Чуу-чуу, Чуу-чеу, Чуу-чуучукъ. Сарычыкъла: Чеу-чюу, Чюу-чеучюк, Чюу-Чеу.
Бек гитчечик а: Чуу-чаучукъ. (Ёлмезланы Мурадин «Гурт тауукъ»)
Омар, улакъчыкъгъа эмизик бла сют ичире, назмучугъун айтады:

Макъырады улакъчыкъ
Омаргъа, Омаргъа,
Чакъырады улакъчыкъ
Ойнаргъа, ойнаргъа.
Макъырады, чакъырады
Омарны ойнаргъа. (Ёлмезланы Мурадин «Улакъчыкъ»)
Бекболат эшекчикни къатына барып, ариу айтады эм назмучугъун окъуйду:
Мен атчыкъгъа ушайма
Тауда, тюзде , бауда жашайма.
Ашны айырмай ашайма,
Ишни да бек кеч бошайма. (Ёлмезланы Мурадин «Эшекчик»)
Алийни къатына Парий терк жетди, анга ышылды:
Парийим, къара парийим,
Керек туююдю санга кийим.
Ийнакълайса мени суююп,
Къыйналмайса таякъ тийип. (Мокъаланы Магомет «Парийим»)
Азат бичен алып, ёкюре тургъан ийнеки къатына барады, бичен салады аллына эм
айтады:

Къашхачыгъым, ийнекигим,
Къарайма мен санга суююп.
Сют бересе бизге
Айран этип ичерге.(Ёлмезланы Мурадин «Ийнек»)
Жашла маллагъа къарайдыла, юйде къызла жумушла этедиле. Амма уа, алагъа къарап

кѳууанып турады. Келин а лѳкѳумла биширеди, шорпа этеди.

Жашла да ишлерин бошап юйге киреди, Лейля да гурт тауукѳну хапарын айтады. Сора амма жашлагѳа да сорады. Кѳалай кѳарадыгѳыз маллагѳа, итге аш бердигизми?

Сабийле:

Хау, амма, кѳарадыкѳ. Улакѳчыкѳ да уллу болгѳанды. Парий да мени бек терк таныды.

Эшек а бир бек арыгѳан болур эди ансы , мудах болуп тура эди. Ийнек да кѳп сют берди.

-Не иги этдигиз келгенигизни бююн манга. Болушдугѳуз, юйюммю жыйдыгѳыз. Аллахдан бир уллу игиликле келсин сизге!

-Амма, биз элберле айтыргѳа сюебиз. Ол оюнну бек жаратабыз.

-Айтыгѳыз, алтынларым. Мен а биле болурмамы ол элберлени?

1.Атха ушагѳан узункѳулакѳ неди? (Эшек)

2. Иесин кемсиз суйген, юйюн кѳоруй билген. Ол неди? (ит)

3. Кѳол бла бир саугѳасы, эл бла бир кѳаугѳасы. (Тауукѳ)

4.Токѳмакѳбаш гыдайчыкѳ, кѳайда болур аллайчыкѳ? (улакѳчыкѳ)

5. Эрттен кетер иллезий, Ингир келир иллезий, Акѳ халыдан жибек иер иллезий. (Ийнек)

Амма: Сиз кѳаллай иги элберле билесиз! Аперим сизге! Манга болушдугѳуз, элберле айтдыгѳыз. Энди мен сизни кѳуруда сакѳлап турлукѳма. Таулула алай айтадыла: «Жаш келсе жумушха, Кѳарт келсе тѳрге», «Намыс болмагѳан жерде , насып болмаз» деп. Мен сизден алгѳа ѳлейим, алтынларым. Ишде ишлейсиз. Уллугѳа намыс этесиз, окѳууда иги окѳуйсуз! Аллах сизге саулукѳ берсин, кѳп ахшылыкѳла жаудурсун!

Гитче Исмайылчыкѳ шинтик тюбюнде киштикни излейди:

О, кишиуум, кѳайдаса, кѳайдаса, кыс-кыс. Кыс-кыс, кыс – кыс, кѳайдаса? Энтта сен ач кѳаласа, Эшитемисе?Кыс-Кыс.кыс-кыс.

Киштикчикни табып , Людагѳа береди. Ол а, суйген назмусун айтады, киштикчикни сылай:

Бизни билемисиз сиз, барды киштикчигибиз.

Чилле топ киби акѳчыкѳ, бир ариучукѳ, бир тапчыкѳ.

Ма ол кѳыш кюн туугѳанды, кетмегенди ол кѳачып.

Юсюне жаугѳан кѳарчыкѳ эримейин кѳалгѳанды. Акѳ ма андан болгѳанды. (Ѕлмезланы М. «Акѳ киштикчик»)

Альбина эшиу эшеди, Фатима бла Амина жюн титедиле, Жамиля уа гинжиси бла ойнайды, жырлайды:

Жюрю дедим – жюрюдю, гинжичигим мени,

Сѳлеш дедим «ання» деп,ол кюлдюрдю элни.

Ля-ля-ля-ля-ля, ол кюлдюрдю элни.

Жукѳла дедим - жукѳлады, кѳзчюклерин жабып,

Анга бир белляу айтайым , бешигине салып.

Ля-ля-ля-ля-ля, бешигине салып.

Амма: - Балам, жукѳлатдынгмы гинжинги? -Хау, амма.

Къобуз тауушла эшитиледиле.

Амма: -Алтынларым, ойнай-тепсей а билемисиз? Кёргютчюгюз аммагъызгъа усталыгъызны!

Сабийле тепсейдиле, ойнайдыла.

Амма: -Мени туудукъларымча кишини да болмаз! Аперим сизге! Энди олтуругъуз тегерегиме. таза да мени ырызы этдигиз. Мен сизге бюгюн бир алапат жомакъ айтыргъа сюеме. Иги тынгылагъыз! Халкъ жомакъ »Намыс«.

Эртте, эртте, тау эллени биринде бир къарт киши къатыны. жашлары, кызылары, келинлери бла бирге жашагъанды. Бир эрттенликде, ол эртте къобуп, арбазгъа чыккыгъанды. Кече терен къар жаугъанын кёреди. Арбаздан чыгып, къабакъ эшик таба баргъан жолда къарда ызланы кёреди. Былай эрттебизни арбаздан ким чыккыгъанды деп, къайгы этди, ыз бла барып турду. Ол кёп барды, ыз аны бир талагъа чыгарды. Ол талада лёкху терекни тюбюнде ыз тас болду. Ийилип, терекнитюбюне къарай: -Сен кимсе? - деп сорду. Жууап эт! Сен мени арбазымдан чыккыгъанса! Лёкху чырпыны тюбюнден: -Мен сени Насыбынгма, -деп жууаплады. Мен сенден кетерге умут этеме, алай сен мени ызымдан келип жетген эсенг, мен санга нени къояйым, малны, жерни, ахшы кийимленими?

Сагъыш этди къарт киши, сора былай айтды:

-Мен юйге барып, ахлуларым бла бир кенгешип келейим.

Насып анга ыразы болду. Къарт юйге ашыгып жетди, болгъан ишни юсюнден айтды эм юйдегиси бла кенгешип тебиреди. Ала кёп даулашдыла, алай бир акхылгъа келишалмадыла. Къатыны - малны, жашлары-жерни, кызылары-ахшы кийимлени тилерге керекди дедиле. Ахырында, гитче келинге сордула. Ол а: - Амалы бар эсе, намысны тилегиз, - деди. -Сен тюз айтаса, кызычыгъым! - деп къууанды къарт. Аны бла башхаларыда келишдиле. Къарт ызына талагъа барды, лёкху терекни къатына жуукълашды эм тиледи:

Насып, кесинг сюйген затланы ал да, бизни юйге Намыспны къой, -деди.

—Сен мени аякъларыма, къолларыма да бугъоу салдыңг, -депжууаплады Насып. Намыс болгъан жерде болама мен. Мен, энди сизден кеталлыкъ туююлме. Насып къартны юйюне къайтды. Андан бери къартны юйюрю тынч эм бай жашап къалды.

Жаратдыгъызмы жомакъны?

Амманы келини: - Ушхууур бишди, келигиз ашаргъа,-деп чакъырды.